

Ouverture

Beste Operavrienden,

Voor u ligt het nieuwe nummer van Opera Informa.

De redactie van Opera Informa is sinds dit voorjaar vernieuwd. Een nieuwe hoofdredacteur (aangenaam!), twee nieuwe redactieleden en een nieuwe vormgever – Fenny Koffijberg, Hinke Wissink en Gerrit Ebbink zijn voor de meesten van u geen onbekenden – die zich voor de schone taak gesteld zien om de kwaliteit van Opera Informa, door Tony de Haan en de zijnen zo zorgvuldig opgebouwd, te continueren. Of we daarin zullen slagen, is aan u. In elk geval treft u vanaf dit nummer enkele nieuwe onderdelen aan.

Nieuw zijn de regelmatige bijdragen van Ingrid Bosman, vaste medewerker van Opera Informa. Voor dit nummer interviewde zij Helen Cooper, dramaturge van de zo bejubelde Ring des Nibelungen.

Ook Lidwiene Vermeij maakt in dit nummer haar opwachting. Zij is de eerste stadsdichter van Enschede en zal voor elke aflevering van Opera Informa een gedicht schrijven over een lopende of komende NRO-productie, te beginnen met Platée van Rameau, die half november in première gaat.

Verder in dit nummer een mooie inleiding over diezelfde Platée van de hand van musicologe Marijke Schouten, het tweede deel van het portret van Jan Duiveman en een openhartig en niet al te vrolijk stemmend interview met Guus Mostart, vertrekkend intendant van de Reisopera.

Het zijn moeilijke tijden voor de Schone Kunsten en voor de NRO, maar laten we, de grote volksschrijver Gerard Reve indachtig, moedig voorwaarts gaan.

Laurens Ubbink

Inhoud

Ouverture	2
Jean-Philippe Rameau: Platée 'Formons un spectacle nouveau'	4
Platée cast en creative team	7
Rameau's Platée Lidwine Vermeij	8
Guus Mostart over de toekomst van de Nationale Reisopera	10
Een stem als een tweeëndertig voets orgelregister... (2)	12
Dramaturg Helen Cooper staat pal voor Wagner	16
Magistrale 'Siegfried'	18
Inleiders, Podia & data Platée, Messiah & La Traviata	22
Residence Artists Programma	24
Operareis Schwerin	25
Vriendenwinkel	29
Colofon	31

programmaboeken Nationale Reisopera

Er bestaat de mogelijkheid de programmaboeken (inclusief Nederlandse vertaling van het libretto) van de Nationale Reisopera toegezonden te krijgen. Deze zijn pas na de première verkrijgbaar en kosten € 5,-
Bel voor meer informatie: 074 29 14 099

De Algemene Ledenvergadering zal in 2012 plaatsvinden op 31 maart in Enschede. Het ligt in de bedoeling om te beginnen om 13 uur. Het RAP zal dan iets voor ons organiseren, waarna om 14.30 de vergadering begint, die tot ongeveer 16 uur zal duren. Daarna is er gelegenheid voor een drankje en een hapje. Wijzigingen voorbehouden. Nadere berichten volgen.

Jean-Philippe Rameau: *Platée* 'Formons un spectacle nouveau'

Marijke Schouten

In de proloog van *Platée* zinspeelt Momus, de god van spot, kritiek, sarcasme en vermomming, op 'een vermakelijke list, waarmee Jupiter ooit afstand deed van zijn waardigheid, om zijn gade, die hij oprecht beminde, van haar jaloezie en haar trots te genezen: een voorval dat men zich in Griekenland nog wel kon heugen'. De genodigden tijdens de besloten première in Versailles op 31 maart 1745, ter ere van het huwelijk van de zoon van Lodewijk XV met een Spaanse prinses, heugden zich vooral Lodewijks eigen affaires en de bijbehorende reeks schandalen. Men reageerde behoedzaam en paste op zijn woorden. Maar volgens Voltaire was de koning zelf, doorgaans geen theaterliefhebber, tijdens de première zeer in zijn schik.

Voor een musicus die vanaf zijn schooltijd operacomponist wilde worden, is Jean-Philippe Rameau een uitgesproken late starter. Toen hij zich op zijn veertigste definitief in Parijs vestigde, was hij weliswaar een befaamd organist en muziektheoreticus met de nodige publicaties op zijn naam, maar in het operavak moest hij onderaan de ladder beginnen. Zijn eerste ervaringen deed hij op met kleine opdrachten om muziek te schrijven bij de komedies voor de populaire Foires, de Jaarmarkttheaters in de Parijse voorsteden. Hij moest tien jaar geduld hebben voor hij via de contacten van zijn rijke beschermheer Alexandre La Riche de la Pouplinière, in 1733 het grote operatoneel kon betreden, met *Hippolyte et Aricie*, zijn eerste grootschalige en serieuze werk dat hem echter niet meteen de verhoopte doorbraak bezorgde. Het Parijse operapubliek viel over zijn complexe, overdadige muziketaal die indruiste tegen het ideaal van 'le beau simple' dat in conservatieve kringen werd gekoesterd sinds Lully dat ideaal in zijn *tragédies en musique* een halve eeuw eerder gemonopoliseerd had.

Maar Rameau vervolgde zijn ingeslagen weg en schreef binnen zes jaar tijd vijf grote werken voor de Académie Royale, *tragédies en musique* en *opéra-ballets*, waarmee hij zijn positie als avant-gardistisch operacomponist vestigde. Maar dan valt er plotseling een diepe operastilte.

Wanneer Rameau in 1745 terugkomt met *Platée*, is dat met een ander soort opera dan hij tot dan toe had geschreven. *Platée* is een luchtig, komisch stuk waarvan de verschillende genrebenaamingen – *ballet bouffon*, *comédie-ballet* of *comédie lyrique* – aangeven dat het buiten de toen gangbare categorieën van het Franse muziektheater viel. Komische elementen hoorden niet thuis in de Franse *tragédie en musique*. Het komische van Molière en Lully was ondergebracht in het *opéra-ballet* dat aan het eind van de zeventiende eeuw ontstond – in de nadagen van Lodewijk XIV – en dat de geest van de frivole Rococo-stijl ademde. In het *opéra-ballet* staan de bouwstenen van de *tragédie en musique* in dienst van kleine galante scènes die uitmondten in groots opgezette, gedanste *divertissements*. En daarnaast was er de onvervalste humor in de Jaarmarkttheaters, waar Rameau ervaring had opgedaan in het burleske en parodiërende repertoire.

In *Platée* verenigt Rameau alle aspecten van deze uiteenlopende muziektheatrale stromingen: het serieuze, het komische en de satire. Er is een consistent mythologisch verhaal met de gangbare rangorde aan goden, halfgoden en stervelingen, zoals gebruikelijk in de *tragédie en musique*. Er loopt een komische draad door de plot, de titelheldin is een travestierol – net als in *Les Amours de Ragonde* van Jean-Joseph Mouret die enkele jaren eerder op het speelplan van de prestigieuze Parijse Opéra was gezet. Bovendien parodieert Rameau in *Platée* zijn eigen grootse operastijl, en verwijst hij naar de gangbare praktijk om succesvolle *tragédies* als parodie in de Foires op te voeren. In *Platée* spot hij als het ware met zichzelf als de serieuze en succesvolle componist die uitgerekend met zijn grote *tragédies* en *musique* in Parijs vaste grond onder zijn voeten had gevonden.

Waar gaat de opera over? De nimf *Platée* zwaait de scepter over haar moeras met kwakende kikkers en piepende vogels en wordt tot mikpunt gemaakt van een list die bekostofd is door de god Mercurius en de Griekse koning Cithéron, om Juno, de koningin van de goden, van haar hinderlijke jaloezie te genezen. Oppergod Jupiter zal veinzen dat hij verliefd is geworden op de ridicule moerasnimf *Platée*. Zijn jaloeerse eega zal daar na de ontknoping hartelijk om kunnen lachen en haar les hebben geleerd.

Platée wordt vaak een wrede en harteloze opera genoemd. Een ijdele, minzieke nimf ten tonele voeren en die rol laten vertolken door een haute-contre, een hoge tenor: dat maakt *Platée* bij voorbaat tot een ridicule, dus kansloze kandidate in de liefde. En wanneer zij zich dan ook nog serieus openstelt voor Jupiters geveinsde hofmakerij, is het niet meer dan logisch dat ze zich bij de onvermijdelijke ontmaskering, waarbij ze ook nog eens door de omstanders wordt weggehoond, diep vernederd voelt. Tussen Jupiter en Juno komt het voorlopig weer goed, maar Rameau en zijn librettisten hadden hun punt gemaakt: iemand die zijn of haar plaats in de maatschappelijke hiërarchie niet kent, geen manieren heeft geleerd en duidelijk niet de juiste opvoeding heeft genoten, kan niet ongestraft uit zijn moeras naar de hoogste kringen willen opstijgen. Het zou een les worden ‘voor goden en mensen gelijk’, zo heette het in de proloog van *Platée*. Voor een opera die als luchtige afsluiting diende van de festiviteiten bij het huwelijk van de Dauphin, de zoon van koning Lodewijk XV met de dochter van de Spaanse koning Philips V in het begin van 1745, lijkt het op het eerste gezicht een wat misplaatste les.

In principe hadden Rameau en zijn eerste librettist, Jacques Autreau, *Platéé* niet geschreven als bruiloftsopera. De componist had met zijn opera *La princesse de Navarre* zijn aandeel in de feestelijkheden al ruimschoots geleverd, maar was last-minute overgehaald door Lodewijks libertijnse ceremoniemeester, de Duc de Richelieu, om *Platéé* vervroegd op te voeren. Eigenlijk stond deze splinternieuwe lyrische komedie gepland voor de Parijse Opéra, in het najaar van 1745, en dat klopt ook beter met de strekking van de proloog. Daar gaat het over de druivenoogst en de door de wijngod Bacchus veroorzaakte roes en losbandigheid onder de gezinnen van de druivenplukkers, vrouwen en kinderen inbegrepen, met wie Thespis, de legendarische theatervernieuwer uit het oude Griekenland, ‘een nieuw schouwspel op touw zal zetten’.

Rameau kende Autreau uit de intellectuele en trendy kringen rond La Riche de la Poplinière, bij wie ook verlichtingsfilosofen als Diderot en Voltaire gastvrij onthaal en ondersteuning kregen. Autreau had, sinds zijn aandelen rond 1720 gekelderd waren en hij gewoon weer zijn brood moest verdienen, naam gemaakt als portretschilder en toneelschrijver, en was, net als Rameau, vertrouwd met de niemand en niets ontziende toon van de komedies voor de Jaarmarkttheaters. Ergens in 1739 besloten deze twee zeer gerespecteerde maar door de wol geverfde theatermakers tot de bewuste cultivering van het komische genre. Op basis van Autreaus toneelstuk *Platéé, ou la Junon jalouse* begonnen ze aan het stuk dat alle elementen uit Rameau's serieuze en galante opera's zou bevatten en waarin de Franse én de moderne Italiaanse stijlen naast elkaar zouden voorkomen.

Autreau had zijn stof ontleend aan een verhaal van de geschiedschrijver Pausanias waar Jupiter zijn vrouw met een houten beeld van Platea, de begerenswaardige dochter van de riviergod Asopus, om de tuin leidt. ‘Ik heb niets aan deze geschiedenis veranderd dan het houten beeld tot leven wekken en er een ridicule nimf van maken,’ zo verklaarde Autreau in het *Avertissement* van zijn in 1749 postuum gepubliceerde bundel toneelstukken. Voor de eerste akte had Autreau al de grote lijnen geschetst van een scène met kikkers: ‘De nimfen van het hof van Platée verschijnen gekleed in de kleur van kikkers, een

geelachtig wit van voren en groen op de rug. Sommigen zingen en anderen dansen. Men kan in de muziek en de dans iets opnemen dat lijkt op het mouak-kwak-kwak-kwak van kikkers en van hun manier van springen.’

Autreau heeft als hoogbejaard schrijver bijna tot zijn laatste snik – hij stierf in 1745 op zijn achtentachtigste – aan het *Platéé*-project kunnen werken. Dit was te danken aan een financiële ondersteuning van niemand minder dan de oppermachtige Kardinaal André-Hercule Fleury, de vroegere voogd van Lodewijk XV en eerste minister van Frankrijk. Pas toen Autreau in een bejaardenhuis terecht kwam en letterlijk de deur niet meer uitkon, sprong de ervaren parodie-schrijver Adrien-Joseph Le Valois, seigneur D’Orville te hulp om het stuk aan te vullen met elementen uit Aristofanes’ groteske komedie *Kikkers* en Erasmus’ *Lof der Zotheid*.

Platéé een wrede, harteloze komedie? Ja, maar niet voor de bruid van de Dauphin, zoals zo dikwijls wordt verondersteld. Zij was inderdaad geen schoonheid dus de parallel met Platée wordt snel getrokken, maar schoonheid was natuurlijk geen issue bij een koninklijk huwelijk waarbij de ceremoniemeester bovendien zo’n beledigende faux pas nooit zou tolereren.

Wat er in deze opera – naast de onmiskenbare satire op de huwelijksontrouw – wél aan de orde wordt gesteld, is het strikte etiquettebeleid op basis van standsbewust superioriteitsgevoel aan het hof in Versailles. Wie uit de provincie kwam en zich in de hoogste kringen begaf maar zich niet wist te gedragen, werd onverbiddelijk buitengesloten of teruggestuurd. Net zoals Platée, die zich in een verheven muzikale stijl begeeft en uiteindelijk wordt teruggehoond naar haar moerasrijk vol kwakende kikkers.

De botsing tussen wel of niet weten hoe het hoort, komt amusant en pijnlijk tot uiting in het personage Platée. Ze slaat met haar foute accenten, kromme taalgebruik en ridicule gevoelens meteen een modderfiguur. In de muziek kwaakt ze als de kikkers in haar moeras en verveelt ze zich dood bij de chaconne die sinds Lully het instrumentale hoogtepunt vormde van het slot-*divertissement* van een opera. Dat Rameau deze chaconne naar het begin van de derde akte haalt, is zijn manier om als componist de draak te steken met vastgeroeste operaconventies. In plaats van een muziektheoretische verhandeling, waarvan hij er vele op zijn naam heeft staan, schrijft hij nu muzikale pamfletten in zijn eigen opera. Voor het uitgebreide *divertissement* in de tweede akte waarin *La Folie* (veelbetekenend met de gestolen lier van muzengod Apollo) uit het niets naar voren treedt, schrijft Rameau een uitzinnige scène waarin hij zijn muzikale idioom dat ooit zo zwaar onder vuur had gelegen nog eens extra breed uitmeet. Het personage *La Folie* (Zotheid) gaat met haar topzware coloraturen, geforceerde tempowisselingen, onzinnige teksten plus een excessieve cadens compleet over-the-top. *La Folie*, dat is een zelfverzekerde Rameau die in dit *divertissement* de macht van zijn muziektaal etaleert en een gegarandeerd voorschot op de toekomst neemt met haar '*Admirez tous mon art célèbre.*' (Bewondert allen mijn befaamde kunst.)

Rameau's Platée

Lidwiene Vermeij

Liefde wordt geroepen.
 Vrijheid raakt verloren.
 Zie hoe de wegen lopen,
 hoe taal de ruimte beheerst.
 Amor stroomt.

De wind raast hemiolen,
 werpt donder in de diepte.
 Verblijft op bergtoppen
 met rollende tonen.
 Thespis ontwaakt.

Dissonanten roepen om geheimen.
 Uit krochten komt golvend
 de liefde die noordenwind
 aan handen en voeten bindt.
 Amor zingt.

Klankmeesters bepalen de voortgang.
 De goden rommelen wat af.
 Zelfs vleugels zijn hun niet vreemd.
 Verwachtingen zijn hooggespannen.
 Jupiter ziet.

O, die muziek.
 Liefde gaat los,
 leugens barsten,
 bedrog geeft een kasteel.
 Platée danst.

Slangen liggen op de loer.
 De nimf groeit tot troebel water.
 De straat breekt op,
 zand overhoop weg, weg.
 Amor stroomt.

Lidwiene Vermeij, geboren in Haarlem, is dichteres en beeldend kunstenaar in Enschede. Zij schrijft gedichten waarbij zij muzikaliteit en ritme belangrijke factoren vindt. Haar gedichten verwerkt zij meestal in kunstenaarsboeken en laat op die manier woord en beeld samenkomen.
 Zij is de eerste stadsdichteres van Enschede.

Platée cast en creative team

Muzikale leiding	Jan Willem de Vriend
Regie	Mirjam Koen en Gerrit Timmers
Decor	Gerrit Timmers
Kostuums	Carly Everaert
Licht	Uri Rapaport
Choreografie	Ton Lutgerink

Koor van de Nationale Reisopera

Combattimento Consort Amsterdam

Platée	Harry Nicoll
Mercure/Thespis	Vincent Lesage
La Folie/Thalie	Claron McFadden
Clarine/L'Amour	Eugénie Warnier
Citéron/Momus (I)	Frans Fiselier
Momus (akte II en III)	Ashley Catling
Jupiter/Un Satyre	Philippe Kahn
Junon	Machteld Baumans

Guus Mostart over de toekomst van de Nationale Reisopera

Fenny Koffijberg

‘Overdonderd, maar manmoedig’, zo omschrijft Guus Mostart, intendant van de Nationale Reisopera de gemoedstoestand waarin hij verkeert sinds de desastreuze maatregelen van staatssecretaris Zijlstra.

‘Onze sterke lobby naar de politiek heeft niet geholpen: we moeten van 8,5 miljoen naar 3,5 miljoen. De Raad voor Cultuur zag nog iets in een samengaan met Opera Zuid, maar de staatssecretaris heeft daar niet voor gekozen. We worden totaal uitgekleeft, alles wat we hebben opgebouwd is weggegooid geld geweest.

Dit is een dramatische ontwikkeling, die ook nog eens geheel onverdiend is. Inhoudelijk is er geen enkel argument, want voor iedereen is duidelijk, dat de Nationale Reisopera een stijgende lijn vertoonde. We tellen duidelijk mee in operaland en ik ben uitermate trots op wat we hebben bereikt. Dat houd ik het personeel ook voor: wij hebben niet gefaald.

We moeten gemotiveerd blijven, want we hebben nog een volledig seizoen te gaan. Het zal lastig zijn nu er ontslagen gaan vallen. Maar we moeten energie en creativiteit uit onszelf halen. Onze mensen zijn verslagen en aangeslagen, maar gelukkig zeer professioneel. Er is een geweldige veerkracht in dit bedrijf en het wordt zonder meer een fantastisch seizoen.

Wij beschouwen dit als een overwintering: misschien daagt er over een aantal jaren een nieuwe lente en kan dit bedrijf weer opgebouwd worden. Maar de schade is helaas al toegebracht’.

Wat nu? ‘We moeten ons opnieuw uitvinden en de scherven oprapen. Het bedrijf wordt ontmanteld en omgebouwd tot een productiekern. We hebben nu 90 mensen in dienst, waarvan ongeveer 80 man op straat komen te staan. Wat we overhouden is een klein kantoor met ongeveer 10 à 12 mensen, die producties in elkaar zetten. Alles en iedereen wordt per productie ingehuurd: technici, decorbouwers, de kostuumafdeling. Ook het koor wordt per productie samengesteld. Kortom, alles wat voor een opera nodig is wordt ingehuurd.

Al voor deze maatregelen de Nationale Reisopera overvielen had Guus Mostart zijn vertrek aangekondigd. Op 1 januari 2013 gaat hij met pensioen: hij is dan 62 en heeft 40 jaar in de operawereld gewerkt, waarvan 12 bij de Nationale Reisopera.

'Ik ga dan de gebeurtenissen vanaf de zijlijn volgen. Maar ik vind het wel heel treurig, dat ik de Reisopera zo moet achterlaten'.

We hebben nu alle ateliers in huis, maar dat kunnen we niet meer betalen. Wel proberen we alle ruimtes overeind te houden, zodat de mensen die we inhuren hier straks weer terecht kunnen.

We moeten nu vooral praktisch bezig zijn: voor het eind van het jaar moeten onze mensen weten waar ze aan toe zijn. Er zal overleg plaatsvinden met de vakbond over een sociaal plan. Logistiek en qua tijd is het erg ingewikkeld. Het is ook eigenlijk onzinnig en onverantwoord om op zo'n korte termijn zulke ingrijpende beslissingen te moeten nemen.

Niet alleen moeten we het bedrijf ontmantelen, maar ook moeten we beslissen wat we als nieuwe organisatie gaan doen en hoe we dat gaan doen. En dat beleidsplan moeten we voor 1 februari 2012 bij de Raad voor Cultuur indienen'.

Opties 'We zijn nog bezig met een andere optie: als Nationale Reisopera waren we in de basisinfrastructuur langdurig gesubsidieerd. Nu dit langdurig subsidiëren voor de hele sector is afgeschaft, is deze status ons ontnomen. En dat op korte termijn. Omdat onze planning veel verder vooruit ligt hebben we meer tijd nodig. We gaan daarom een bezwaarschrift indienen. Zou dit bezwaarschrift ongegrond worden verklaard, dan gaan we naar de bestuursrechter, die moet daar dan maar over beslissen.

Een kleine hoop is nog gevestigd op de behandeling van de OCW-begroting in de Tweede Kamer. Misschien is de Kamer bereid tot enige vertraging van de plannen en tot een gefaseerde invoering van de bezuinigingen. Als er nog wat rek zit in de implementatie zou dat enige verlichting geven'.

Reizen 'We blijven een Reisopera, maar het wordt een geconcentreerde spreiding. Dat houdt in dat we minder steden bezoeken – ongeveer tien in het hele land – maar dat we per stad meer voorstellingen geven. Om welke steden het gaat bepaalt de Reisopera zelf.

Opera's kunnen niet twee dagen achter elkaar worden opgevoerd, dat is te zwaar voor de stem. Maar het scheelt in de kosten als we

alles kunnen laten staan en twee dagen later terugkomen voor de volgende voorstelling. Onze naam blijft de Nationale Reisopera. We kunnen geen grote producties meer maken, dat is te kostbaar en het wordt duurder omdat we alles moeten inhuren. We denken aan twee producties met koor en twee zonder, meer kunnen we niet betalen. En dat terwijl we een prachtig koor hebben. We repeteren 6 weken aan één productie en op de eerste repetitiedag moet het koor alles van buiten kennen, dus al ver voor die tijd zijn ze met de opera bezig'.

Locatie De reisopera gaat niet verhuizen en blijft gevestigd aan de Perikweg in Enschede. In overleg met de woningcorporatie De Woonplaats is besloten om het nieuwbouwproject in de wijk Velve-Lindenhof niet door te laten gaan. De forse bezuiniging en de reorganisatie maken het helaas onmogelijk een commitment voor langere tijd aan te gaan en de overeengekomen huur op te brengen. Een bittere pil, vooral ook omdat de Reisopera grote plannen had om een bijzondere maatschappelijke rol te vervullen in de wijk Velve-Lindenhof. In goed overleg zijn beide partijen tot de conclusie gekomen dat verhuizen onder deze omstandigheden niet verstandig is.

RAP De Nationale Reisopera heeft indertijd het Residents Artists Programme ontwikkeld om jong talent een kans te bieden zich binnen een professioneel operagezelschap te bekwamen in het vak. Het gaat hierbij om jonge, getalenteerde zangers, maar ook bijvoorbeeld om repetitoren, dirigenten, decor- en kostuumontwerpers. Het RAP reist naar kleine theaters en vlakke- vloerzalen in het hele land.

Guus Mostart: 'De NRO kan het RAP niet meer betalen. Vanaf 2013 moet het RAP een andere manier van financiering vinden. Zo niet, dan moet het programma ophouden te bestaan. Misschien kan de provincie bijspringen, want het zou zonde zijn als dit te gronde zou gaan'.

We hopen hier in een van de volgende nummers op terug te komen. red.

van glansrollen en bijzondere voorstellingen bij Opera Forum (10)

Een stem als een tweeëndertig voets orgelregister... (2)

Puck Kooij

Jan Duiveman, bassolist bij de Nederlandse Opera, Amsterdam ca. 1949

(foto: Foto Lend)

daarover beschikte Jan Duiveman, basso profundo

Onder de bezielende leiding van oprichter Chris Burgers en artistiek leider Paul Pella gingen de Nederlandse Reisopera (v.h. Utrechtse Opera) en Opera Camerata, eveneens uit Utrecht in 1955 samen verder in Enschede onder de naam Opera Forum.

Toen Jan Duiveman in 1955 bij Opera Forum begon, kon hij zich al beroemen op een jarenlange internationale opera-ervaring (Zie Opera Informa no. 1, 2011). Bij de geëngageerde medewerkers waren de zangers, zowel koorleden als zangsolisten, in vaste dienst aangesteld. Echter niet de grimeuse-posticheuse (haarwerkster) mejuffrouw Marietje Manuel, zij ressorteerde onder de Fa. Rinus P. van der Meer, die het kap- en grimewerk voor Opera Forum verzorgde en waar zij haar opleiding had genoten. Aangezien zij toch tot de medewerkers van het eerste uur behoorde, kreeg zij ook Jan Duiveman onder handen. Zowel letterlijk als figuurlijk liet dit Jan niet onberoerd. Zij hadden elkaars gelijken in de opera- en theaterkunst ontmoet en traden al spoedig in het huwelijk. Mevrouw Duiveman had in België in 1956 een wisselbeker ontvangen en werd in Nederland kampioen in haar vak. Zij was toen de enige vrouw in Nederland die een erkenning had van de bond voor toneelkappers en grimeurs, waaronder ook de studie van gelaat- en handlijnkunde viel.

Door de jaren heen werden tussen de bedrijven door, in het hele land vele schoolconcerten gegeven. Duiveman trad regelmatig op met zangsolisten, vooral met Anneke van der Graaf, waarbij zij ook aan de scholieren uitleg gaven over de opera en de aria's die zij ten gehore brachten. Niet alleen hadden zij uitstekende stemmen, maar Duiveman kreeg met zijn komische talent ook altijd de lachers op zijn hand. Zij traden o.a. op in Sittard, Beilen, Zierikzee, Silvolde en Zaandam. Het was niet ongevoerd dat zij voor zo'n 500 leerlingen optraden en men vond dat door hun muzikale vorming baanbrekend werk werd verricht. Duiveman merkte dat hij er voordeel van had bij het onderwijs werkzaam te zijn geweest, want van de deskundige pedagogen kreeg hij complimentjes voor zijn omgang met de jeugd.

*Duiveman als vertolker
van Barend de Beer
voor de NCRV tv, 1965*

Ook voor militairen en gevangenen in het beruchte 'Oranjehotel' in Scheveningen werd opgetreden.

In februari 1961 voerde de NCRV een experiment uit met de T.V.-opvoering van *Die Entführung aus dem Serail* met van elkaar gescheiden solisten en orkest. De zangers bevonden zich in een studio in Hilversum en het orkest zat in Bussum. Via monitoren hield men contact en het resultaat was zeer bevredigend. Duiveman, die een kostelijke typering gaf van de dikke wat zwoele, venijnige en dronken Osmin, werd expliciet genoemd in een recensie.

In mei 1961 nam Jan Duiveman afscheid als baszanger van Opera Forum met een van zijn meest succesvolle rollen, namelijk die van 'de harembaas' Osmin uit *Die Entführung aus dem Serail* in de Twentse Schouwburg. Hij wilde zijn vleugels verder en op een andere wijze uitslaan en werd regisseur bij de N.C.R.V.-Televisie. Hij had grote belangstelling voor het toen modernste communicatiemiddel, de televisie, hetgeen niet inhield dat zijn stem zou verstommen. In 1962 werd Opera Forum met *Il Matrimonio Segreto* weer uitgenodigd voor een T.V.-optreden. Schouwburgen en operazalen zagen aanvankelijk met lede ogen hoe de televisie talloze bezoekers van hun evenementen wegzoog. Duiveman regisseerde concerten, recitals, jazzoptredens, openluchtconcerten, blijspelen, volksdansfestijnen, etc., maar met specialiteit: opera. Hij legde zich ook toe op camera-regie, zoals in *L'enfant prodigue*, een jeugdwerk van Debussy en *Curlew River* van Britten. Dat hij door zijn nieuwe veeleisende baan niet meer aan zingen toekwam bleef echter aan hem knagen...

Aan het verzoek in 1965 van de NCRV om, tussen zijn regisseurswerkzaamheden door, zijn stem te lenen aan Barend de Beer (een razend populair TV kinderprogramma) kon hij geen weerstand bieden. Vier maal per week reed hij naar Bussum om Barend de Beer -in zes afleveringen per week- over zijn belevenissen aan de Nederlandse kinderen te laten vertellen. Dat was niet zo eenvoudig,

want dit van Frankrijk overgenomen programma moest in het Nederlands

worden nagesynchroniseerd. Het inspreken moest op ritme gebeuren, het open en dicht gaan van de mond moest kloppen met de tekst. Het waren echter niet de kinderen die daar fel op letten, maar de ouders die brieven schreven dat Barend met 'wel-bliksem-nog-antoe' gisteren zijn mond niet op tijd bewoog. Van de kinderen echter ontving Duiveman dagelijks stapels fanmail. Hij kreeg brieven in de trant van 'Lieve Barend, ik heet Pietje en kom uit Varsseveld. Zegt u mij ook een keer welterusten?' Zelfs zijn eigen kinderen (11, 10 en 9 jaar) namen het hem kwalijk, dat hij hen niet speciaal even via de televisie goedenacht zei. Hij was dan geen zanger meer, maar als Barend de Beer kon Duiveman op deze wijze nog zijn diepe basstem laten horen.

Samen met drie collega's heeft Duiveman in zeker 300 afleveringen de rol van Barend de Beer vervuld. Later zouden nog eens 100 afleveringen volgen.

Opera Forum deed niet tevergeefs een beroep op Jan Duiveman om weer de gelederen bij dit bedrijf te komen versterken: hij werd eind 1967 chef public relations. Dat hield in contact met pers en publiek, het aanwezig zijn bij alle voorstellingen en het wekelijks maken -met de hand- van de plannings voor zes voorstellingen. Niet de minste van zijn taken was het linker- en rechter hand zijn van artistiek directeur Gustav Fülleborn: misschien kort samen te vatten als 'troubleshooter op hoog niveau'. Zorg voor de solisten, maar ook het uitbetalen van hun gage, gewoon in een bruin enveloppe, gebeurde in de bus, maar al deze taken vervulde hij met verve. Dit was wat achter de schermen gebeurde. Als er weer 'voor de schermen' een opera succesvol op de planken was gebracht was zijn tevredenheid groot: hier deed hij het toch allemaal voor!

Een groots festijn werd het Promenadeconcert dat in het Volkspark bij de vijver in 1973 voor de inwoners van Enschede en omliggende plaatsen werd gegeven, een concert dus waarbij men rustig heen en weer kon lopen. Het werd een traditie, want lange tijd heeft Opera

*Ans Groen als Kabanicha en Jan Duiveman als Dikoy
in Ka'ta Kabanová, 1959 (foto: Erik Meyling)*

Forum éénmaal per jaar een openluchtconcert gegeven. Dit leverde Duiveman geen applaus op maar wel veel goodwill voor Forum.

Forum was door de jaren heen 'gemeenschapsbezit' met vele bazen geworden. Dat waren gemeenten en provincies in Noord- en Oost Nederland en natuurlijk het Rijk, dat ook een flinke duit in het zakje deed. Er werden kritische opmerkingen gemaakt over 'kosten die de pan uitrezen'. 'Er werken nu 140 mensen. De overheid legt f 22.000,- bij elke voorstelling van Forum,' aldus een bericht in de krant eind 1970. Het bleef rommelen. Minister Marga Klompé van het Ministerie van C.R.M. kwam in het geweer en stond garant voor de helft van het geraamde tekort voor rekening van het rijk, mits de andere subsidiënten (provincies en gemeenten) de andere helft zouden bijdragen. Dit soort perikelen stak altijd weer de kop op, altijd was er het getouwtrek om subsidie, waarvoor steeds weer elke cent bevochten moest worden. Er werden protestmanifestaties georganiseerd. Als tegenhanger was daar in 1980 het indrukwekkende feestconcert onder leiding van Gustav Fülleborn, ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van Opera Forum, in aanwezigheid van koningin Beatrix en prins Claus en leek de lucht weer even geklaard.

Bij zijn pensionering in 1984 werd Jan Duiveman, operazanger pur sang, voor zijn vele verdiensten op het gebied van de muziekdramatische kunst benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Hij had graag willen blijven, er was nog zo veel te doen, maar de leeftijd van 65 was toen het onverbidde einde van een carrière.

In 1996 overleed de 'basso profundo' wiens leven gewijd was aan de muziek. De bronzen stemmen van het mannenkoor van de Nationale Reisopera begeleidden hem op de gedragen tonen van 'O Isis und Osiris' naar zijn laatste bestemming.

Naschrift

In een gesprek met dochter Lya kwam naar voren dat zij al net zo als haar vader bevlogen was van de zangkunst. Natuurlijk was er voor haar niet aan zangles te ontkomen, die kreeg zij vanaf haar 16e van haar vader. Aanvankelijk had zij het niet zo begrepen op opera, tot zij Boris Godounov (1968/'69) zag en hoorde, toen was zij 'om'. Na voltooiing van haar zangstudie via privéles werd zij in 1974 koorzangeres bij Opera Forum. Haar twee broers traden ook in de voetsporen van hun ouders en vonden eveneens hun bestemming in de kunst, dat wil zeggen dat Oscar orkestbouwer werd en Robby kostuum- en decorontwerper.

Zijn loopbaan overziend, komt een veelzijdig man in beeld: van operazanger, televisieregisseur, meesterverteller tot publiciteitsman: hij had het allemaal in zijn mars. Echter, als lezer van al die lovende recensies, waarin hoog wordt opgegeven van Jan Duivemans uitzonderlijk zang- en komisch talent, verbaast het mij dat hij dit vak van operazanger toch niet lang heeft uitgeoefend en voor een andere richting heeft gekozen. Als operazanger stond hij voortdurend in het volle licht van de schijnwerpers en kreeg hij veel applaus, terwijl hij als regisseur en organisator achter de schermen, hoe belangrijk en interessant ook, nauwelijks applaus heeft gekregen. Lya licht toe dat die wisseling van werk te maken had met oververmoeidheid van zijn stem, die wilde hij een tijd rust geven. Hij meende het in het beroep van televisieregisseur 'wat rustiger aan te kunnen doen' en toch artistiek bezig te blijven, maar het lag in zijn aard zich daarop ook weer met volle overgave te storten en hij kreeg het op een andere manier druk. Maar Opera Forum en de opera bleven hem trekken en toen hem de baan van chef public relations werd aangeboden bij Forum nam hij die graag aan. Typerend voor hem was, dat hij naast zijn tijdrovende werkzaamheden, het altijd onder weg zijn, steeds maar weer organiseren en improviseren toch nog kans zag enkele leerlingen in de zangkunst in te wijden en, als er dan nog tijd over was, een goede vader voor zijn kinderen te zijn.

Aan zingen bij de opera kwam hij niet meer toe. In 1974 werkte hij nog mee aan *De Paradijsappel*, een 'kerkmusical' naar bijbelse motieven in de Jacobuskerk in Enschede. Hij was in zijn element in de rol van verteller en liet zijn plechtig gedragen teksten 'resoneren in de ruimte'. Soms verleende hij nog solistische medewerking aan een plaatselijk koor waar zijn diepe bas weer even bezit nam van de concertzaal en waar hem dan een ovationeel applaus ten deel viel.

*In zijn glansrol als
Osmin in Die Entführung
aus dem Serail, 1960*

*Duiveman als verteller
in De Paradijsappel,
1974
(foto: Henk Brusse)*

Dramaturg Helen Cooper staat pal voor Wagner

Ingrid Bosman

Ze was qua Wagner een onbeschreven blad toen ze werd gevraagd om de dramaturgie te doen van *Der Ring Des Nibelungen* bij de Nationale Reisopera. Hoe Helen Cooper dan toch zo zeker kan zijn van diens bedoelingen? 'Ik weet het als medemens', zegt ze eenvoudig – en je gelooft haar onmiddellijk. Ze stond bij de voorbereiding van *Siegfried* pal vóór het libretto en zal dat straks bij *Götterdämmerung* weer doen. 'Ik verdedig Wagner.'

Dat *Siegfried* van een ander kaliber is dan de heftige romantiek in *Die Walküre* en de duistere dramatiek van *Götterdämmerung* wil ze wel beamen. Maar een intermezzo? 'Zo zou ik het niet willen noemen', zegt Helen Cooper, bijna geschokt door de kwalificatie. Ze heeft steeds zacht maar indringend gesproken, en hoeft ook nu haar stem niet te verheffen om duidelijk te maken dat het derde deel elders dan misschien als een soort tussenspel te boek mag staan, maar wat haar betreft cruciaal is. 'Niet voor niets begint *Götterdämmerung* met de vraag wie *Siegfried* is. Het is een sprookje, ja, lichter ook dan de andere delen. Maar dat maakt het niet minder belangrijk. Bovendien, komedie is het moeilijkste wat er is. Vraag dat maar aan Shakespeare.'

Cooper is, zegt ze zelf, in de allereerste plaats schrijver. Ze heeft vooral veel ervaring in het theater, maar tot ze aan het Enschedese avontuur begon had ze nog nooit iets van Richard Wagner gezien. Dat was meteen de voornaamste reden waarom regisseur Antony Mc Donald, met wie ze al jaren bevriend is, haar vroeg. Geen ballast, een frisse kijk. 'Ik ben er echt helemaal vers aan begonnen, maar bracht natuurlijk wel mijn theatrale achtergrond mee. En als schrijver weet ik maar al te goed hoe anderen met teksten aan de haal kunnen gaan.' Dáár ligt haar taak, benadrukt ze. 'Ik verdedig Wagner. Het is continu Wagner and I'. Ze moet er zelf hartelijk om lachen. 'I like that.'

In een mengelmoes van Engels en Nederlands vertelt Helen Cooper hoezeer ze is gegrepen door Wagner's *Gesamtkunstwerk*. Om ver-

Helen Cooper

Actrice, schrijver, vertaler, dramaturg

Geboren in Den Haag als kind van een Nederlandse vader en een uit Wales afkomstige moeder is Helen Cooper altijd met een been in Nederland en het andere been in Engeland blijven staan. Ze studeerde aanvankelijk kunstgeschiedenis, maar stapte later over naar de Webber Douglas Toneelacademie in

Londen en werkte als actrice onder meer met de excentrieke theatermaker Ken Campbell en later met Mike Bradwell. Sinds Pierre Audi (Nederlandse Opera, Holland Festival), haar in staat stelde haar eerste theatertekst te schrijven maakt ze furore als schrijver en vertaler. Ze vertaalde onder andere Miss Julie van August Strindberg voor het Greenwich Theater, en schreef later het veelgeprezen scenario voor de filmversie van regisseur Mike Figgis. Cooper maakte ook de bekroonde korte film Station.

Als dramaturg werkte ze onder andere mee aan Tom Cairns' productie van Puccini's La Bohème in Stuttgart. Haar belangrijkste inspiratiebronnen: de toneelschrijvers Tsjechov, Albee en Pinter, maar ook wijlen de choreografe Pina Bausch. 'In 1983 zag ik Café Müller, dat was zo volkomen nieuw. Bausch gaat in je zitten, ze is me altijd blijven inspireren.' Helen Cooper is tevens als gastdocent verbonden aan de Nederlandse vestiging van de Amerikaanse Webster University in Leiden.

volgens haar relaas zelf samen te vatten in die ene alleszeggende term: 'Mindblowing'. Ja, dat geldt natuurlijk ook voor de muziek, in Siegfried naar haar oordeel van ongekende subtiliteit. Maar, zegt ze beslist: 'Het libretto was er het eerst. Dat is waar het mee begint. Mee moet beginnen, ook.' En dan is belangrijk dat Siegfried, zoals ze opmerkt, nog zóveel meer is dan een sprookje. 'Veel autobiografischer ook dan veel mensen beseffen. Het is ook het verhaal van Wagner's eigen relatie met zijn stiefvader. Hij heeft ook nooit geweten wie zijn vader was. De pijn van Siegfried nadat hij de draak heeft gedood en zich afvraagt: 'Wie ben ik?', daarin hoor je de echo van Wagner's eigen pijn.'

Zwaar valt het haar nooit om Wagner te verdedigen, zegt ze. 'Je kunt voelen of iemand vanuit het hart schrijft.' Wat het met name bij Siegfried voor haar zo eenvoudig maakte is dat Wagner zo 'geweldig humaan' omgaat met zijn personages. 'Niemand is alleen maar slecht of goed. En nergens wordt een rechte lijn gevolgd, alle omwegen en nuances komen aan bod.' Cooper hecht eraan al die nuances aan het licht te brengen. Steeds opnieuw neemt ze de tekst met cast en artistieke leiding door, woord voor woord vaak. 'Dat leidt tot interessante discussies. Maar pas op hè, ik zeg niet hoe de tekst moet worden geïnterpreteerd. Ik geef aan: 'Dit is wat-ie bedoelt' en daar komt de interpretatie uit voort.' De vraag is, met meer dan anderhalve eeuw ertussen, hoe ze zo zeker kan zijn van Wagner's bedoelingen. 'Dat weet je als medemens', reageert ze prompt. 'Maar ik heb me natuurlijk ook in hem verdiept. Niet alleen in zijn schrijven en componeren, maar ook in zijn politieke activiteiten als revolutionair in Dresden. Ik heb de filosofen die hem inspireerden bestudeerd, met name Feuerbach en Schopenhauer, maar ook zijn relatie met Nietzsche en zijn anti-semitisme. Ik heb zijn brieven gelezen en verscheidene biografieën, al is de grootste inspiratiebron nog altijd de Ring zelf. Het is ook nooit een kwestie van: wat gaan we doen met de Ring. Uitgangspunt is: laten we samen uitzoeken wat de Ring betekent.'

Op de vraag hoe we in het resultaat haar hand herkennen valt ze even stil. 'Dat is moeilijk te zeggen. Het is wat je ziet, het zit er allemaal in. En vergeet niet dat we het met z'n drieën doen, de regisseur, choreograaf en ik. Al lijkt het geen twijfel dat het met een andere dramaturg anders zou worden.' Uiteindelijk, stelt ze na enig nadenken en nog steeds met aarzeling vast, 'is het voor mij toch vooral het verhaal dat ik wil vertellen. Uitsluitend visualiseren, dat zou ik niet kunnen. Ik ben meer literair ingesteld. Wat zich dan wel weer in het hele beeld vertaalt, en niet alleen in de tekst.' Het zijn lastig te benoemen dingen, weet ze, het publiek zal er hooguit onbewust iets van mee krijgen. 'Maar je voelt 't wel.'

De onderdompeling in Wagner heeft ook haarzelf veranderd. 'Als schrijver zéker', voegt ze eraan toe. 'Voor ik aan de Ring begon was ik al bezig een stuk over Erasmus te schrijven voor de Royal Shakespeare Company. Als ik daar dan naar terugkeer....ik kan niet precies uitleggen hóe, maar op de een of andere manier wordt zo'n stuk door mijn ervaringen met de Ring gevoed. En wat mijzelf betreft: ik leer veel, zie nieuwe dingen. Om aan zo'n magnifiek kwartet te mogen werken, dat voelt wel als een verrijking.'

Ook al omdat het sprookje soms dichtbij komt. 'Op het moment waarop Siegfried ontdekt dat de dwerg Mime niet zijn vader is overheerst aanvankelijk de opluchting. Maar dan begint hij zich toch af te vragen wiens zoon hij dan wel is, en daarmee ook wie hij zelf is. Ik vind dat heel herkenbaar. Het is toch eigenlijk wat we ons van tijd tot tijd allemaal afvragen. Waar komen we vandaan, wat doen we hier, waar gaan we naartoe. Alle grote kunst gaat daarover.' Ze roert opnieuw de eveneens dierbare scène aan waarin Siegfried de draak doodt – de draak die in Das Rheingold nog de reus Fafner was. 'Siegfried betuigt meteen spijt. Ik vind dat zo mooi. Hij heeft dat gevecht niet gewonnen. Hij helpt de draak ook met sterven. Het zijn maar een paar zinnen die ze wisselen, maar die gaan zó diep. Eigenlijk draait het om één enkel woord, en dat is menselijkheid.'

Magistrale 'Siegfried'

Hinke Wissink

Siegfried (Mati Turi, rechts) eist dat Mime (Adrian Thompson) hem vertelt wie zijn ouders waren.

Op 25 september jongstleden ging bij de Nationale Reisopera Wagner's Siegfried in première in het Wilminktheater te Enschede. Ook het derde deel van *Der Ring des Nibelungen* wordt door de Reisopera alleen in Enschede uitgevoerd, en opnieuw is er alle reden om naar het oosten af te reizen. Recensenten zijn lovend over zowel de buitengewone muzikale prestaties van solisten, dirigent en orkest als over het regieconcept van Anthony McDonald. De uitvoering wordt als 'magistraal' bestempeld.

Dirigent en orkest

Veel lof en waardering komt dirigent Ed Spanjaard toe, en daarmee ook het Orkest van het Oosten. Peter van der Lint schrijft in *Trouw*: 'Wat hij (Ed Spanjaard, red.) met het ontketende Orkest van het Oosten voor elkaar kreeg, daar zal menig internationaal operahuis met jaloezie naar kijken.' Ook Biëlla Luttmer (*De Volkskrant*) beoordeelt de prestatie van Ed Spanjaard vanuit een internationaal perspectief. Ze noemt Spanjaard '(...) opnieuw een Wagnerdirigent van internationale klasse. Hij zet een Ring neer die de zangers niet sloop, maar ondersteunt en die de spanning kan opdrijven zonder het volume te laten ontploffen.' In *TC Tubantia* schrijft Ellen Kruithof hierover: 'Het Orkest van het Oosten speelde heel soepel onder Ed Spanjaard, die er steeds voor zorgde dat de zangers voldoende ruimte kregen. De dynamiek en gelijkheid van zang en muziek waren erg goed.' Luttmer is van mening dat de musici van het Orkest van het Oosten hebben laten horen 'dat ze naast kamermuzikaal fluisteren wel degelijk intimiderend en hyperpotent kunnen losbarsten,' en in *Het Parool* stelt Erik Voermans dat Spanjaard meteen al vanaf het Vorspiel tot de eerste akte 'het publiek (betoverde) met een dynamische muzikale opbouw, een transparantie en een zinderende dramatiek die slechts weinigen in dit repertoire is gegeven.' Ook Mischa Spel (*NRC Handelsblad*) roemt orkest en dirigent. Hij schrijft: 'Muzikaal excelleert deze Ring door toedoen van dirigent Ed Spanjaard, die bij de première ook werd onthaald op een donderovatie van on-Hollandse vurigheid. Terecht: het op de toppen van zijn kunnen spelende Orkest van het Oosten realiseert onder

Siegfried (Mati Turi) smeedt het zwaard Nothung

Spanjaards zorgvuldige leiding een warme gepassioneerde Wagner. Rijk aan details, groots in spanningsbouw, puntig in de ritmische details. En in volume en ritmische elasticiteit steeds dienstbaar aan zangers als de felle Judith Németh (Brünnhilde) en Harry Peeters – overtuigend als de ook een beetje deerniswekkende donderpatriarch Wanderer/Wotan.’

Regie

Lof en waardering is er ook voor het regieconcept van regisseur Anthony MacDonald. Francois van den Anker (*operamagazine.nl*) beschrijft dit als ‘voortdurend zeer uitgebalanceerd in een merkwaardig midden tussen abstract en concreet.’ Voermans vindt de wijze waarop MacDonald met minimale middelen het buffo-element in de muziek met veel effect weet te verwerken ‘bijzonder geslaagd’ en van der Lint is van mening dat de regisseur (tevens decors en kostuums) ‘inventief en aanstekelijk door(gaat) met het ontmythologiseren van het epische goden- en mensendrama.’ De enige kritische noot binnen alle recensies wordt geplaatst door Ellen Kruithof in *TC Tubantia*. Lijnrecht tegenover Mischa Spel, die de manier waarop de dood van de draak/reus Fafner in scene werd gezet benoemt tot één van de hoogtepunten, schrijft Kruithof: ‘het monster uit de tweede akte was knullig, te zeer karton.’

Solisten

‘Hét probleem van Siegfried is de titelrol: omvangrijk en loodzwaar’ stelt Mischa Spel. ‘Dat de Reisopera hiervoor de uitstekende Estse tenor Mati Turi opspoorde, is het zoveelste brevet van hogere Wagnerkunde. Turi’s warme timbre mist een felle heldenglans, maar zorgt er wel voor dat hij tot en met zijn liefdesduet met Brünnhilde (...) fier overeind blijft.’ Luttmer schrijft in *De Volkskrant*. ‘De tenor Mati Turi, afkomstig uit Estland, oogt in zijn Lederhose jong, groot en blond – als een man die de hele wereld aankan. En precies zo klinkt hij. Zijn stem heeft het uithoudingsvermogen van een tienkamper en een zinderende intensiteit die de aandacht tot de laatste minuut gevangen houdt.’ Eddie Vetter stelt in *De Telegraaf*: ‘De Finse tenor Mati Turi, die de loodzware partij van Siegfried op de nog jonge schouders neemt, is een fantastische vondst’ en van der Lint schrijft in zijn enthousiasme over de Estlandse tenor: ‘Tot aan het moordende einde behield hij zijn klaroengeluid dat alleen wat dunner en zachter in de hoogste regionen werd. Hij wist zelfs ontroerende halftonen te produceren. Een ontdekking.’

Ook het roldebuut van Adrian Thompson is enthousiast ontvangen in de pers. In stem en spel maakte Thompson van de vieze dwerg Mime ‘een prachtig weezinwekkend figuur, half vrouwelijk, half mannelijk’, stelt Peter van der Lint, en in *De Volkskrant* schrijft Luttmer: ‘Mime, de smid die Siegfried heeft grootgebracht, krijgt in de uitstekende vertolking van Adrian Thompson vileine trekjes, maar Thompson maakt geen karikatuur van zijn rol.’

Hulde is er ook voor Harry Peeters, die zijn rol als Wotan/Der Wanderer in ieder opzicht succesvol heeft geïnterpreteerd. Luttmer schrijft: ‘Mooi is het moment waarop hij door Siegfried wordt weggelachen. Je ziet een man die breekt, wiens wereld in elkaar stort. Daar herken je de signatuur van regisseur McDonald, die telkens opnieuw de persoonlijke en kwetsbare kanten van zijn personages naar voren haalt.’ Judith Németh (Brünnhilde), schrijft Peter van der Lint, ‘werd fantastisch wakker en ontroerde in haar

MEER WETEN EN MEER GENIETEN

van de muziek van Richard Wagner

Word nu lid van het Wagnergenootschap Nederland

Kijk op www.wagnergenootschap.nl**of bel 075 6157793 voor een gratis informatiepakket****WAGNERGENOOTSCHAP NEDERLAND**

Oermoeder Erda (Ceri Williams) bijgestaan door haar dochters, de drie Nornen.

angst voor haar verloren godenstatus' en ook de overige rollen zijn volgens recensenten prima bezet. Erik Voermans concludeert in *Het Parool*: 'De Wagnerliefhebber reize naar Enschede. Daar zal hij genieten van Mati Turi als een geweldige Siegfried, van Harry Peeters als een mooie, kwetsbare Wotan, de oppergod die totaal wordt vernederd, van Judith Németh als een krachtige Brünnhilde, van Adrian Thompson als een komische Mime, van Ceri Williams als een onvergetelijke Erda, van Mika Kares als een fraaie Fafner en van Nicholas Folwell als een heel nare, maar tegelijkertijd deerniswekkende Alberich. Magistraal. Er is geen ander woord voor.'

Conclusie

'Siegfried: Antony en Ed did it again!' kopte Francois van den Anker (operamagazine.nl) een dag na de première al op de veelgelezen operasite.

Met de uitvoering van Siegfried heeft de Nationale Reisopera haar bestaansrecht opnieuw bewezen. Pers en publiek zijn lovend, zelfs laaiend enthousiast, over de volgens Peter van der Lint 'onnavolgbaar goede encenering van het moeilijkste deel van de Ring.' De recensenten bevelen unaniem een reis naar Enschede van harte aan, maar over iedere recensie ligt de schaduw van de door staatssecretaris Zijlstra opgelegde buitenproportionele bezuiniging op de begroting, waardoor de Reisopera wordt getroffen in de kern van zijn bestaan. Ellen Kruithof stelt in haar recensie: 'Het sterke punt van de Reisopera is de casting: van de acht zangers zongen er vijf hun rol voor de eerste keer, waaronder zware rollen als die van Siegfried en Mime. De vraag is of dergelijke uitstekende zangers in de toekomst nog een kans krijgen.'

Siegfried (Mati Turi) hoort het relaas over zijn overleden moeder.

Philip Knijff
Opera- en concertreizen

Postbus 71905, 1008 EC Amsterdam
Tel. + 31 (0)20 4635756 / (0)6 42457199
contact@operareis-op-maat.nl
www.operareis-op-maat.nl

Operareis

op

Maat

Inleidingen

Platée

Hengelo | 12 november | **Ben Coelman** | 19.00 uur
 Groningen | 15 november | **Rudolf Nammensma** | 19.15 uur
 Utrecht | 17 november | **Erik Jan Bakker** | 19.00 uur
 Nijmegen | 19 november | Geen Inleiding
 Zwolle | 26 november | **Inge Griffioen** | 19.15 uur
 Amsterdam | 29 november | **Rudolf Nammensma** | 19.15 uur
 Den Haag | 1 december | **Rudolf Nammensma** | 19.00 uur
 Apeldoorn | 8 december | **Rudolf Nammensma** | 19.15 uur
 Leeuwarden | 11 december | **Rudolf Nammensma** | 15.00 uur
 Rotterdam | 13 december | **Erik Jan Bakker** | 19.30 uur
 Breda | 15 december | **Joke Veltmann** | 19.15 uur

La Traviata

Enschede | 21 januari | **Ben Coelman** | 19.00 uur
 Den Haag | 24 januari | **Erik Jan Bakker** | 19.00 uur
 Deventer | 26 januari | **Huub van 't Hek** | 19.00 uur
 Arnhem | 28 januari | **Rudolf Nammensma** | 19.15 uur
 Maastricht | 31 januari | **Len van Schaik** | 19.00 uur
 Utrecht | 4 februari | **Machteld van Bronkhorst** | 19.00 uur
 Eindhoven | 7 februari | **Erik Jan Bakker** | 19.15 uur
 Heerlen | 9 februari | **Len van Schaik** | 19.00 uur
 Drachten | 11 februari | Geen Inleiding
 Rotterdam | 15 februari | **Machteld van Bronkhorst** | 19.30 uur
 Zwolle | 18 februari | **Inge Griffioen** | 19.15 uur
 Groningen | 21 februari | **Rudolf Nammensma** | 19.15 uur
 Apeldoorn | 24 februari | **Machteld van Bronkhorst** | 19.15 uur

Podia & data Platée, Messiah & La Traviata

Platée

Hengelo | Rabotheater | 12 november | 20 uur
 Groningen | Stadsschouwburg | 15 november | 20.15 uur
 Utrecht | Stadsschouwburg | 17 november | 20 uur
 Nijmegen | Stadsschouwburg | 19 november | 20 uur
 Zwolle | Theater De Spiegel | 26 november | 20.15 uur
 Amsterdam | Stadsschouwburg | 29 november | 20 uur
 Den Haag | Lucent Danstheater | 1 december | 20 uur
 Apeldoorn | Schouwburg Orpheus | 8 december | 20 uur
 Leeuwarden | De Harmonie | 11 december | 16 uur
 Rotterdam | Rotterdamse Schouwburg | 13 december | 20.15 uur
 Breda | Chassé Theater | 15 december | 20 uur

Messiah

Enschede | Jacobuskerk | 16 december | 20 uur
 Enschede | Grote Kerk | 18 december | 15 uur
 Zwolle | Grote of St. Michaëlskerk | 21 december | 20 uur

La Traviata

Enschede | Stadsschouwburg | 21 januari | 20 uur
 Den Haag | Lucent Danstheater | 24 januari | 20 uur
 Deventer | Deventer Schouwburg | 26 januari | 20 uur
 Arnhem | Schouwburg Arnhem | 28 januari | 20.15 uur
 Maastricht | Theater aan het Vrijthof | 31 januari | 20.15 uur
 Utrecht | Stadsschouwburg | 4 februari | 20 uur
 Eindhoven | Parktheater Eindhoven | 7 februari | 20 uur
 Heerlen | Theater Heerlen | 9 februari | 20 uur
 Drachten | Schouwburg De Lawei | 11 februari | 20 uur
 Rotterdam | Rotterdamse Schouwburg | 15 februari | 20.15 uur
 Zwolle | Theater De Spiegel | 18 februari | 20.15 uur
 Groningen | Stadsschouwburg | 21 februari | 20.15 uur
 Apeldoorn | Schouwburg Orpheus | 24 februari | 20 uur

Mime (Adrian Thompson, links) en Iherich (Nicholas Folwell)
bekvechten over het eigendom van de Ring.

Seizoen 2012 Nationale Reisopera

Le Nozze di Figaro | Mozart
24 maart t/m 21 april

Lucia di Lammermoor | Donizetti
12 mei t/m 15 juni

053-4878500 | info@reisopera.nl | www.reisopera.nl

Premières 2011

De Nederlandse Opera | Amsterdam

7 september *Iphigenie en Tauride* | Gluck
Iphigenie en Aulide | Gluck

6 oktober *Elektra* | Strauss

9 november *Idomeneo re di Creta* | Mozart

8 december *Orest* | Trojahn

020 6255455 | info@nederlandse-opera.nl | www.dno.nl

Opera Zuid | Maastricht

18 november *Katja Kabanova* | Janáček

043 3210166 | office@operazuid.nl | www.operazuid.nl

De Vlaamse Opera | Antwerpen | Gent

21 september *Aufstieg und fall der stadt mahagonny* | Weill

30 oktober *Tsjarodejka* | Tsjaikovski

18 december *Il viaggio a reims* | Rossini

0032 70220202 | info@vlaamseopera.be | www.vlaamseopera.be

Resident Artists Programme

Il segreto di Susanna

Enschede | Theater Concordia | 28 oktober | 20.30 uur
Heerlen | Parkstad Limburg Theaters | 15 november | 20.30 uur
Rotterdam | Rotterdamse Schouwburg | 10 december | 20.30 uur
Almelo | Theater Hof 88 | 14 december | 20.15 uur

Le nozze di Figaro

Enschede | Theater Concordia | vrijdag 13 april 2012 | 20.30 uur

I segreto di Susanna

Welk groot geheim draagt Susanna met zich mee? Leidt ze een dubbelleven, is er een minnaar in het spel of ligt de waarheid toch veel dichterbij dan je denkt? Een juweeltje onder de miniatuuropera's.

Il segreto di Susanna is een kleinschalige productie van het Resident Artists Programme van de Nationale Reisopera.

Nederlands gezongen, vertaling door Jan Veldman

Meer over deze opera: www.nationalereisopera.nl/resident_artists

Voor de leden van de Vriendenvereniging liggen 30 gratis kaarten klaar voor de voorpremière van Il Segreto op vrijdag 28 oktober om 14 uur in theater Concordia in Enschede.

Telefonisch aanmelden bij Nel van Duuren, tel.074-2772981.

Wie het eerst komt....

Boek nu en geef jong operatalent een kans!

Il segreto di Susanna

Ermanno Wolf Ferrari

Een charmante opera over
de vernietigende kracht van jaloezie

Een productie van het Resident Artists Programme van de Nationale Reisopera

Operareis naar Schwerin

Zoals u al in de Nieuwsbrief hebt kunnen lezen gaat de operareis in 2012 naar Schwerin in Mecklenburg-Vorpommern.

We vertrekken op 27 april met de bus vanuit de bekende locatie *hotel-restaurant Frans op den Bult*, tussen Hengelo, Enschede en Deurningen gelegen. 's Avonds naar de opera 'Martha oder der Markt zu Richmond' van Friedrich von Flotow.

Op 28 april staat Puccini's 'Madama Butterfly' op het programma.

De terugreis op 29 april wordt besloten met het gebruikelijke diner bij *Frans op den Bult*. De reiscommissie probeert een excursie te organiseren. In het kasteel in Schwerin is Prins Hendrik geboren, de echtgenoot van onze koningin Wilhelmina.

Tony de Haan, onze vroegere hoofdredacteur, zal voor een toelichting op de opera's zorg dragen.

De prijs is € 295 per persoon voor een tweepersoonskamer op basis van halfpension.

Een eenpersoonskamer kost € 325.

Introducés die geen lid zijn van onze vereniging betalen € 30 méér.

Vermeld svp uw geboortedatum om eventueel in aanmerking te komen voor korting.

U vindt op de volgende pagina het aanmeldingsformulier.

Aanmelden kan alleen schriftelijk.

Wilt u dit blad niet verknippen, dan kunt u het aanmeldingsformulier kopiëren.

Friedrich von Flotow

Ja

**ik ga mee met de operareis naar Schwerin
van 27 t/m 29 april 2012**

Martha | Friedrich von Flotow
Madama Butterfly | Gaetano Donizetti

naam: dhr. | mevr. | fam.

naam introducee
naam introducee

adres

postcode | woonplaats.....

telefoon

e-mail

ik kom met één | twee personen*

ik wil graag een één | tweepersoonskamer*

ik kom met eigen vervoer (opstap Deurningen)
 openbaar vervoer (opstap Hengelo)*

ik ben ouder dan 65 jaar ja | nee*

mijn partner/introducee is ouder dan 65 jaar ja | nee*
(het theater geeft seniorenkorting)

Dieetwensen en opmerkingen:

.....

*) aankruisen wat van toepassing is

Formulier sturen naar:

Vrienden Nationale Reisopera
Withagsmedenweg 8
7561 PA Deurningen

Voor meer informatie kunt u bellen met Herman Lok: 074-2916272.

Betaling reissom via een éénmalige machtiging.

Het volledige programma wordt u op een later tijdstip
toegezonden.

Wij nemen alleen formulieren in behandeling die met PostNL zijn
verzonden.

Aanvragen worden in volgorde binnenkomst behandeld,
sluitingsdatum is 1 december.

Denkt u aan een reis- en annuleringsverzekering?

Word ook Vriend van de Nationale Reisopera

Vrienden lidmaatschap | Vriendenpas

- U krijgt vier maal per jaar ons magazine Opera Informa toegezonden.
- Jaarlijks gratis de seizoensbrochure van de Nationale Reisopera.
- Gratis toegang tot de inleidingen bij de voorstellingen.
- De mogelijkheid om jaarlijks deel te nemen aan de operareis naar het nabije buitenland (veelal Duitsland).
- Een (voucher voor een) programmaboek als welkomstgeschenk.

Vrienden Plus lidmaatschap | Vrienden plus pas

Naast de voordelen van de VriendenPas ontvangt u een gratis programmaboek bij elke door u bezochte uitvoering van de Nationale Reisopera.

Jonger dan 19 jaar | Jongerenpas

vereniging
vrienden
nationale
reisopera

Lid worden kan eenvoudig door onderstaand formulier in te vullen en op te sturen naar:

Ledenadministratie Vrienden Nationale reisopera
Breemarsweg 479
7555 KA Hengelo

- Vriendenpas | € 20,- per jaar
- Vrienden *plus* pas | € 30,- per jaar
- Jongerenpas | € 10,- per jaar

dhr. | mevr.

straat | nr.

postcode | plaats

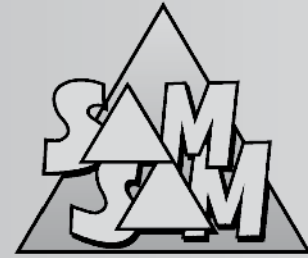
telefoon

e-mail

banknummer

- Ik geef de Vrienden van de Reisopera toestemming tot een jaarlijkse automatische incasso.

U kunt dit formulier ook invullen op
www.vriendenreisopera.nl

café met eetgelegenheid

Op het gezelligste plein van Nederland, de Oude Markt in Enschede, vind je Sam Sam Café met Eetgelegenheid.

Lekker wegkruipen aan de leestafel met een grote kop cappuccino en muffins uit onze eigen bakkerij met keuze uit diverse magazines en dagbladen. 's Avonds genieten van een (vegetarische) dagschotel of heerlijk à la carte dineren.

De lunchkaart biedt een keur aan creatieve broodjes en originele gerechten. TIP voor na een concert of voorstelling: tot middernacht serveren we onze 'Night Bite': sweet, fresh, special of traditional...geniet van deze parade van lekkernijen en sensatie van smaak!

In de zomer is het ruime terras een echte hotspot. Aan de gezellige buitenbar kun je vast een drankje drinken terwijl je een keuze maakt uit de gevarieerde kaart...

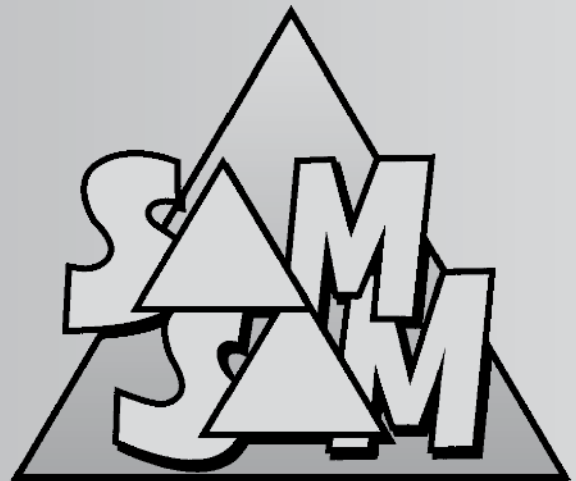
Het hechte team straalt enthousiasme en toewijding uit...

Van harte welkom bij Sam Sam!

Sam Sam Café met Eetgelegenheid

Oude Markt 15-17
7511 GA Enschede
053-4303929

www.samsam-enschede.nl

Vriendenwinkel

Handel

Arias uit: Clori, Theodora, Ottone, Arianna, Susanna, Messias, Radamisto, Agrippina
Philharmonia Baroque Orchestra
o.l.v. Nicholas McGegan
Lorraine Hunt
€ 8.99*

Souvenirs | Limited Edition + DVD

Arien & Lieder van Kalman, Heuberger, Lehár, Charpentier, Offenbach, Strauss, Grieg, Messager, Dvorak, Rimsky-Korssakoff, Lloyd Webber, Hahn, Guastavino, Gimenez, Arditì, incl. "Meine Lippen, sie küssen so heiß"
Philharmonic Choir, Prague PO,
o.l.v. Emmanuel Villaume
+ DVD met Musik-Clips
Netrebko, Garanca, Beczala
€ 9.99*

Giacomo Puccini

La Bohème (Complete)
London Philharmonic Orchestra
o.l.v. Georg Solti
Caballé, Domingo, Milnes, Blegen, Sardinero, Raimondi
€ 12.99*

Jean Philippe Rameau

Platée (Complete)
Les Musiciens du Louvre
o.l.v. Marc Minkowski
Ragon, Smith, Mey, Texier, Laurens, Gens
€ 9.95*

*) exclusief € 1,95 verzendkosten of af te halen in één van de filialen.

BOEKHANDEL BROEKHUIS
't hart vol muziek
klassieke cd's en dvd's

boekhandel **Broekhuis**
Sinds 1868

Koornmarkt 24
7607 HZ Almelo

Wemenstraat 45
7551 EW Hengelo

Marktstraat 12
7511 GD Enschede

thr. | mevr.

straat | nr.

postcode | plaats

telefoon

e-mail

Bon in voldoende gefrankeerde enveloppe zenden naar:
Boekhandel Broekhuis bv
Marktstraat 12
7511 GD Enschede
www.boekhandelbroekhuis.nl

Bij uw bestelling ontvangt u een acceptgiro.

Deze aanbieding is alleen voor leden van de Vereniging Vrienden Nationale Reisopera en is geldig zolang de voorraad strekt.

Siegfried (Mati Turi) is op weg naar de Walkürenrots waar hij de slapende Brünnhilde zal vinden.

Advertentietarieven

Voor drie achtereenvolgende uitgaven

Hele pagina binnenwerk | breedte x hoogte 194 x 236 mm € 365,-

Halve pagina, liggend of staand | 94 x 236 / 194 x 118 mm € 205,-

Kwart pagina, liggend of staand | 89 x 118 / 194 x 64 mm € 112,50

Voor één uitgave

Hele pagina binnenwerk | 194 x 236 mm € 150,-

Halve pagina, liggend of staand | 104 x 236 / 194 x 118 mm € 90,-

Kwart pagina, liggend of staand | 89 x 118 / 194 x 64 mm € 45,-

Uitvoering: zwart-wit, aangeleverd op origineel opmaakmodel, digitaal of als pdf bestand.

Afwijkende formaten zijn binnen de paginagrootte mogelijk.

Tarieven voor inserts

Briefkaart en A5 formaat € 15,- per 100 inserts

A4, gevouwen € 16,- per 100 inserts

A4, ongevouwen € 20,- per 100 inserts

Brochures prijs afhankelijk van gewicht

Inserts niet voor bezoekers schouwburgen en relaties/medewerkers Nationale Reisopera.

Oplage

1.000 exemplaren (voor inserts 800 exemplaren)

Verspreidingsgebied

Nederland (leden Vereniging Vrienden Nationale Reisopera, medewerkers en relaties Nationale Reisopera, via schouwburgen aan bezoekers voorstellingen Nationale Reisopera)

Prijzen zijn inclusief 19% BTW.

Voor meer informatie

Vereniging Vrienden Nationale Reisopera
Parijsstraat 75 | 7559 KP Hengelo
redactie@vriendenreisopera.nl

Colofon

Vereniging Vrienden Nationale Reisopera

Bestuur

Dennis Bouwman | Voorzitter
 Henk Hoving | Penningmeester
 Maria Kranendonk | Secretariaat / Ledenadministratie
 Nel van Duuren | Operareizen/Contactpersonen
 Fenny Koffijberg

Lidmaatschap

VriendenPas | € 20,-
 VriendenPlusPas | € 30,-
 Jongerenpas | € 10,-
 (VriendenPlusPas inclusief programmaboeken)

Te voldoen aan het begin van het verenigingsjaar dat loopt van 1 januari t/m 31 december.
 Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij uiterlijk vier weken voor het verstrijken van het verenigingsjaar schriftelijk is opgezegd bij het secretariaat.

Bankrekening 44 51 41 387
 t.n.v. Vrienden Nationale Reisopera | Enschede

Ereleden | Piet Goedemoed, Louwrens Langevoort, Ans Wijtmans, Tony de Haan

Secretariaat en Ledenadministratie

Breemarsweg 479 | 7555 KA Hengelo
 Telefoon 074 29 14 099
 e-mail info@vriendenreisopera.nl
 e-mail leden@vriendenreisopera.nl

Het bestuur verzoekt leden, die een nieuw of ander emailadres hebben gekregen, dit door te geven aan ons secretariaat: info@vriendenreisopera.nl.

Omslag

voor: Siegfried (Mati Turi) heeft de Ring en de Tarnhelm uit het hol van de draak gehaald.
 achter: Siegfried (Mati Turi) is op weg naar de Walkürenrots waar hij de slapende Brünnhilde zal vinden.
 alle foto's Siegfried en Platée: Marco Borggreve

Opera Informa

Uitgever | Vereniging Vrienden Nationale Reisopera
 Hoofdredactie | Laurens Ubbink
 Redactie en vaste medewerkers | Fenny Koffijberg, Hinke Wissink | Ingrid Bosman

Ingrid Bosman (48) werkt als zelfstandig cultuurjournalist. Voorheen was zij verbonden aan De Twentsche Courant Tubantia, waarvan de laatste zeven jaar als kunstredacteur. Zij is tevens als zakelijk leider werkzaam bij Kunstvereniging Diepenheim.

Aan dit nummer werkten verder mee Marijke Schouten Puck Kooij | Lidwiene Vermeij
 Basisvormgeving | AKI, Enschede
 Opmaak | Gerrit Ebbink
 Webmaster | Wij Maken Het, Eefde
 Druk | SWB Grafisch Bedrijf, Hengelo

Redactieadres

Redactie Opera Informa
redactie@vriendenreisopera.nl
www.vriendenreisopera.nl

De standpunten in de artikelen zijn niet altijd die van redactie en/of bestuur. De verantwoordelijkheid ligt bij de auteur. De redactie behoudt zich het recht toegezonden artikelen in te korten of niet te plaatsen.

Overname van (gedeelten van) artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

Opera Informa verschijnt dit jaar drie keer.
 ©2011 Vereniging Vrienden Nationale Reisopera

Nationale Reisopera

Postbus 1321 | 7500 BH Enschede | 053 4878500
info@reisopera.nl | www.reisopera.nl

vereniging
vrienden
nationale
reïnoperad

